

Світлана Луцкій

УДК 82(091) – 027.63

ТРАДИЦІЇ “РОЗСТРІЛЯНОГО ВІДРОДЖЕННЯ” В ХУДОЖНІЙ ТА ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧІЙ ПРАКТИЦІ ДІАСПОРИ

У статті проаналізовано шляхи осмислення письменниками та критиками діаспори кращих здобутків вітчизняної літератури 1920 – 1930-х років.

Ключові слова: “розстріляне відродження”, традиції, новаторство, велика проза, модернізація.

Svitlana Lushchiy. Traditions of ‘Executed Renaissance’ in Literary and Critical Texts of Ukrainian Diaspora

The author of the article examines writers’ and critics’ approaches to comprehending the best achievements of the national literature of the 1920s and 1930s.

Keywords: ‘Executed Renaissance’, traditions, innovation, novels, modern.

У листі до У. Самчука від 3 лютого 1955 р., розповідаючи про подальші задуми та літературознавчі плани, Ю. Лавріненко писав: “Працюю весь час для врятування доробку людини 20-х років” [21, 11]. При вивченні літературно-мистецької спадщини діаспори важко не помітити, що період 1920–1930-х років, влучно названий Лавріненком “розстріляне відродження”, – у центрі уваги як письменників, так і літературознавців. Чимало митців, котрі розпочали свою творчу діяльність у 1920 – 1930-х роках, опинившись у таборах Ді-Пі, продовжили те, що не встигли зробити в радянській Україні, а найголовніше, намагалися реабілітувати своїх знищених сталінською системою літературних колег. У газеті “Українські вісті”, яка стала одним із найпопулярніших періодичних видань у діаспорі (найперше число з’явилося 19 листопада 1945 р.), одразу ж була запроваджена рубрика “Перед світлою пам’яттю”. Тут містилися матеріали про відомих діячів “розстріляного відродження” – М. Хвильового, В. Підмогильного, М. Йогансена, О. Слісаренка, М. Зерова, Є. Плужника та ін. Головний редактор цього видання, І. Багрянний, прагнув зберегти пам’ять про тих, кого знав особисто.

Якщо говорити про рецепцію “розстріляного відродження” в діаспорі, то часто спостерігається або надмірна ідеалізація цього періоду, або шельмування і діячів відродження, і тих дослідників, які захоплювалися їх творчістю й активно її популяризували. Зокрема, Г. Костюка та Ю. Лавріненка часто критикували в пресі як прихильників націонал-комуністичної літератури. Подібне було і з багатьма шанувальниками творчості М. Хвильового.

Культурні діячі діаспори пильно стежили за долею письменників, які вижили в жорнах сталінських репресій. В одному з листів до М. Ореста Ю. Лавріненко зазначав: “У нас з’явилась чутка, що помер Сосюра, а вчора нова вістка – помер Юрій Яновський. А нових талантів щось не видно” [19, 2]. Літературному побратимству “розстріляного відродження” вчений протиставляв своїх амбітних сучасників у діаспорі, які не здатні до шляхетного і всерозуміючого товаришування. У листі до М. Ореста від 2 червня 1952 р. Ю. Лавріненко писав:

“Самоїдсто” письменників – це їх головний ворог. Ненавидять самих себе, як скорпіони, кинуті в одну банку. Наївний читач, дивлячись на цей маразм і відсутність елементарного джентльменства між письменниками, втрачає до них усі поваги і не дає їм копійки за їх твори. Чи можна було бачити щось таке серед людей групи Миколи Зерова, чи групи Косинки, а чи групи Куліша-Хвильового, а чи навіть серед і між цих трьох груп, що мали б рацію через різницю концепцій і підюжування з боку влади воювати між собою?” [20, 4].

Літературознавці Г. Костюк, І. Кошелівець, Б. Кравців Ю. Лавріненко, Ю. Луцький, Ю. Шерех та ін. сприяли виходу творів письменників 1920–1930-х років, писали рецензії на видання, які здійснили їхні рідні, щоб ушанувати пам'ять загиблих. У журналі “Листи до приятелів” Ю. Лавріненко вмістив статтю про книжку М. Драй-Хмари “Поезії”, яка побачила світ 1964 р. у Нью-Йорку завдяки дружині поета Ніні Петрівні та доньці Оксані Михайлівні. Учений, радо вітаючи появу цього видання, дає фахові рекомендації щодо його поліпшення. Він так само відгукнувся рецензіями на появу у видавництві “Київ” п'єси М. Куліша “Народний Малахій” [6], а також Ваплітянського збірника [16], заохочував еміграційних дослідників вивчати українську літературу 1920-х років. Починаючи з 1959 р., Ю. Лавріненко та І. Качуровський виступали на радіо “Свобода” з передачами про видатних діячів “розстріляного відродження”.

У фонді Ю. Лавріненка в Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України зберігаються чотири листи О. Буревій (перший лист датований 20.06.1946 р., останній – 24.10.1947 р.), у яких, піклуючись про повернення читачам батькового літературного доробку, адресатка зверталася за консультаціями до літературознавця: “Досі нічого мені не вдається надрукувати з татового архіву. Можливо, на англійській зоні вийде друком (циклографом) “Полуботок”. Чи не могли б Ви поновити ту статтю про батька, що писали колись у Львові, бо тут нема нікого такого, щоб близько знав батька і уявлення про нього складається цілком невірне. (Підгайний, напр[иклад], робив доповідь і наговорив зовсім протилежного.) Ясна річ, було б добре, коли б ми могли побачитися і використати ті матеріали, що я маю, але це вже коли переїдете до нас...” [17, 1].

“Посилаю Вам біографію К[остя] Б[уревія] – (це основні факти життя – можете використати їх) і уривок із статті про Український театр... Дуже добре, що приїдете на з'їзд. Я до того часу підберу для Вас матеріали про Костя Степановича. В централі мені обіцяють допомогти з ліцензією – зараз писатиму до “Українських Вістей” і до вид[авництва] “Прометей”, чи погодяться видати “Полуботка” з решток паперу” [18, 8].

У 1946 р. Ю. Лавріненко підтримав ідею видавництва “Нові дні” надрукувати твори М. Хвильового, а також написав передмову до роману “Вальдшнепи”. Про це інформує лист П. Чечета до нього від 28 жовтня 1946 р.: “Вельмишановний п[ане] Інженере!

Одержав Вашого листа і передмову до “Вальдшнепів”. Дуже дякую. З Тичиною почекаю. Бо немає грошей на видання...” [23, 3].

На думку Ю. Лавріненка, саме М. Хвильовий – одна з визначальних постатей літературного процесу 1920-х років. У листі до Є. Гедройця від 29 січня 1959 р., написаному вченим під час роботи над антологією “Розстріляне відродження”, також ідеться про важливу роль М. Хвильового в українській літературі 1920-х років: “Посилаю вам дві силуетки – Хвильового і Підмогильного. Тому, що Хвильовий центральна фігура Розстріляного Відродження, – не міг зробити його коротше, хоч переписав п'ять разів. Зате така довга силуетка про нього економить мені розмір заключного есею на ту саму кількість сторінок та дасть змогу будувати його простіше” [7, 632–633].

Упродовж 1940–1960-х років Ю. Лавріненко надрукував на шпальтах еміграційної періодики чимало статей, присвячених М. Хвильовому: “Хвильовий на сцені” [34], “Перша цеглина до біографії Миколи Хвильового” [35], “Скрипник і Хвильовий (Думки до п’ятнадцятиріччя смерті)” [36], “Роман, що існує лише в легенді” [26], “Проза Миколи Хвильового в оцінці американської критики” [24], “Микола Хвильовий” [37], “Арабески” Миколи Хвильового” [38] та ін.

Чимало ґрунтовних досліджень про видатних постатей “розстріляного відродження” належать літературознавцеві Г. Костюку. Це статті про І. Багряного, М. Хвильового, Б. Антоненка-Давидовича, Г. Епіка, М. Куліша, Т. Осьмачку, П. Филиповича, Ю. Яновського, А. Любченка, В. Підмогильного. Книжка Г. Костюка “У світі ідей та образів” була популярна в широкому колі читачів. Літературознавець М. Білоус-Гарасевич високо поцінувала книжку з фахових позицій. У листі до Г. Костюка від 28 вересня 1983 р. вона подякувала за неї й поділилася враженнями від прочитаного: “...Мене особисто дуже цікавило, що Ви скажете про І. Багряного та М. Хвильового – ці статті в такому порядку читала першими. Бачу, що найбільше уваги Ви приділили М. Хвильовому й опрацювали його як сучасника, а ще більше як великий прихильник та шанувальник” [2, 73].

Ю. Луцький також опікувався виданням творів М. Хвильового. У листі до Лавріненка він розповідав про роботу над цим виданням і часто звертався до вченого за допомогою: “Хочу з Вами порадитися, що робити з моїм Хвильовим. Всі видавці, до яких я звернувся в США, відмовились, кажучи, що на це немає ринку. Деякі висловили прихильну опінію щодо самих оповідань. Шкода було б, якби з цього нічого не вийшло. Мені прийшла до голови думка, чи не можна б зібрати трохи грошей серед наших добрих людей і тоді видати Хвильового за субсидією в якомусь американському видавництві. Хоч я і ворог субсидійованої літератури, але, може, це було б краще, як не видати нічого...” [22, 10].

Зацікавлення творами М. Хвильового виявив і прозаїк О. Ізарський. У своєму щоденнику він залишив такий запис від 4 лютого 1979 р.: “Увечері, в ліжкові, прочитав “Солонський яр” М. Хвильового. Вражений майстерністю, глибиною картини. Хвильовий багатшає від речі до речі: маю на увазі перший том його творів” [8, 249]. О. Ізарський ґрунтовно вивчав літературно-критичні статті про М. Хвильового. 4 березня 1956 р. він занотував: “У новому номері “Києва” прецікава стаття Є. Маланюка про М. Хвильового. Прецікава, насичена змістом. Порівняння Хвильового з Тичиною. Стаття тонка й загострена. “Вершинні досягнення нації – це Тичина, Хвильовий, Курбас, Яновський, Куліш, Довженко, Нарбут, Леонтович”. “Провідною темою його (Х[вильового]) творчості була боротьба з психічним комплексом рабства, рабства спеціально українського” [8, 24].

Із щоденникових записів О. Ізарського можна дізнатися, як сприйняла діаспора звістку про реабілітацію письменників “розстріляного відродження”: М. Куліша, В. Поліщука, Г. Епіка, Д. Гордієнка, а також З. Тулуб, Є. Шабліовського, Б. Коваленка та ін. Про те, який інтерес викликали такі видання, як “Легкосиня даль” Ю. Луцького, “Безсмертні” (передмова М. Ореста).

Важливе місце в освоєнні теми “розстріляне відродження” відіграли літературно-критичні праці Ю. Шереха. Після знайомства із книжкою літературознавця О. Ізарський зробив запис 19 вересня 1965 р.: “Дочитав книжку Ю[рія] Ш[ереха] й написав йому двосторінкового листа. – Книга сильна: вражаючої сили полемізм... Найсильніші речі – про М. Хвильового, М. Куліша, про щоденники А. Любченка, “Доктора Серафікуса”, “Ману”. Цикл про неокласиків цінний як підвалина для “спектризації” П’ятірного ґрона. Особлива група – статті про Т. Осьмачку й В. Барку: намагання донести до читача суть “явища” [8, 82].

Цікавими є роздуми О. Ізарського про видання спогадів, які з'явилися в радянській Україні (ідеться про книжку Ю. Смолича “Розповіді про неспокій” та спогади про Г. Косинку, підготовлені дружиною письменника; згадує також книжки Б. Антоненка-Давидовича “Здалека і зблизька” та “На довгій ниві”).

У нотатці від 23 червня 1963 р. про книжку Ю. Смолича “Розповідь про неспокій” він зафіксував таку інформацію: “Пошта: перший том спогадів Ю. Смолича. Скрізь помітно, що автор крутиться, як вивірка в колесі. Як він хитрує, як маневрує! А книга все одно цікава. В цілому “Розповідь про неспокій” – річ значної ваги. Йогансен, М. Куліш, Блакитний, Вишня, Чернов. Дві серії записів про коло літературну компанію (Гарбуз, Дикий і т.д.). Зовсім пустий нарис про Ірчана. Атмосфера двадцятих років, багато дрібниць” [8, 129]. Кілька слів мовив і про книжку спогадів, присвячену Г. Косинці. Найприкріше враження: згадки занадто скупі, висловлення обережні, нічого не говориться про загибель письменника.

Цілком зрозуміло, що письменники діаспори, які розпочали свою літературну діяльність наприкінці 1920–1930-х років, зберегли традиції “розстріляного відродження”, зокрема творчості В. Підмогильного, М. Хвильового, Ю. Яновського, Л. Скрипника, М. Йогансена та ін., у своїй художній практиці. Діаспора також почала активно повертати з небуття багатьох митців цього періоду. У статті “Шукаючи справжнього культобміну, справжнього Зерова і справжньої літератури” Б. Рубчак перелічує їхні імена: “Плужник, Бобинський, Влизько, І. Крушельницький, М. Куліш, Дніпровський, Вухналь, Ірчан, В. Поліщук – тільки декілька прикладів нещодавніх “воскресінь”. А ось цими місяцями уважно приготується ґрунт на реабілітацію Драй-Хмари, Филиповича, Майка Йогансена. Сподіваюсь, що незабаром також прийдуть ранні оповідання Підмогильного і, може, дещо з Семенка. І так буде, мабуть, продовжуватись – аж до Хвильового” [30, 58-59]. Ньюйорківець Б. Бойчук, представник молодшого покоління діаспори, видав поезії В. Барки.

Як тільки журнал “Жовтень” у січні 1965 р. опублікував 46 творів М. Зерова, журнал “Сучасність” наступного місяця надрукував статтю “Реабілітація Миколи Зерова-перекладача”. Переклади М. Зерова були вміщені на сторінках журналу “Всесвіт”. Це було своєрідне змагання між материком і діаспорою за спадщину письменників “розстріляного відродження”.

Із кращими прозаїками “розстріляного відродження” познайомила німецьких читачів чудова перекладачка А.-Г. Горбач. В інтерв'ю, проведеному Л. Тарнашинською, вона розповіла про роботу над перекладами: “Одразу ж інтенсивно взялась до підготовки антології української прози німецькою мовою. Повинна сказати, що свою першу антологію української прози двадцятого століття “Синій листопад” (за однойменною назвою новели Миколи Хвильового) я видала 1959 року” [33, 156]. Про цю антологію згадав у щоденнику О. Ізарський – прозаїк, знавець німецької мови, за словами І Качуровського, продовжувач прустівських традицій у великій прозі. 9 червня 1970 р. О. Ізарський зробив такий запис: “Читаю антологію укр[аїнської] прози в перекладі на німецьку мову Г. Горбач. Зараз – “Зачаровану Десну” О. Довженка. Річ вражає і в перекладі густотою барв, насиченістю. Але й усе попереднє на своєму місці й легко сприймається, дзюркоче: Винниченко, Хвильовий, Яновський, Підмогильний, Васильченко, Черемшина, Смолич. І все ж залишається запитання: як усе це сприйме німецький читач?” [8, 148]

А.-Г. Горбач вважала, що німецького читача особливо зацікавлять такі твори видатних прозаїків 1920-х років, як “Третя революція” В. Підмогильного, “Сентиментальна історія” М. Хвильового, “Драконів суд” Б. Антоненка-Давидовича. Вона переклала німецькою мовою й новелу М. Хвильового

“Я (Романтика)”. Однак інформації про читацькі відгуки мені поки що не вдалося знайти.

Повернення творів репресованих письменників ініціювали насамперед представники старшого покоління: вони прийшли в літературу в 1920–1930-х роках і вважали себе безпосередньо причетними до цієї епохи. Без сумніву, старше покоління письменників діаспори, як традиціоналісти, так і модерністи, продовжили починання своїх репресованих колег. М. Р. Стех простежив зв'язок прози І. Костецького із творами М. Йогансена, Ю. Яновського та Л. Скрипника. У статті про незавершений роман І. Костецького “Троє глядять у дзеркало” він зауважує, що митець “виявляє незрівнянно більше точок доторку з традицією експериментальної прози Майка Йогансена, зв'язок з якою (при чому аж ніяк не імітаторський, а творчий, чи, в його власній термінології, “пародійний”) Костецький наявно показав у ранньому формально-ускладненому тексті “День і ніч: Хроніка сімнадцяти хвилин”, в якому “пародіював” Йогансенову новелу “Сімнадцять хвилин”, поставивши цитату з неї як епіграф до свого твору. А своєрідний “кінематографічний” стиль письма в “Троє глядять у дзеркало” натякає на особливу спорідненість з “фільмовими” романами 1920-х, а зокрема з “Майстром корабля” Юрія Яновського (що його Костецький не раз згадує у своїй есеїстиці) та, може, й найвиразніше, з надзвичайно цікавим, дарма що забутим сьогодні і недооціненим критиками “Інтелегентом” Леоніда Скрипника (Левона Лайна)” [31, 217].

Сам І. Костецький у своїх статтях неодноразово прохоплювався фразами про письменників “розстріляного відродження”. У спогадах “Зіновій Бережан” розповідав про прагнення цього митця іще в період МУРу видати “Сонячні кларнети” П. Тичини [12]. У цій же статті говорив про намагання письменників МУРу розвинути модерністські традиції відродження: “Футуризм, дадаїзм, сюрреалізм, графічно-магічний вірш, усе воно тоді, у сорокових роках, випромінювало привабу вже самим звучанням цих слів. Було в тому прагнення надолужити перерване на початку років тридцятих – сказати далі за Семенка з його “деструкційними” побратимами” [12, 160].

У передмові до твору “День святого” [11] І. Костецький застерігав читачів від думки про впливи на нього художньої практики Д. Джойса, зокрема його техніки “потону свідомості”. Письменник наполягав саме на використанні вітчизняного досвіду: “Якщо у зображенні “потону притомности” має місце пряме наслідування, то походить воно радше з української – нехай і дуже ще тоненької – традиції. Вийшло воно само собою, проте ясно, що сліди Юрія Яновського, зокрема його “Вершників”, тут невідклично відчутні” [13]. Про традиції “розстріляного відродження” у творчій спадщині І. Костецького, зокрема його стильовому спрямуванні, говорив і письменник цього покоління В. Барка: “Тут – весь Костецький, який, здається, знайшов свій експресіоністичний ключ до так званої “романтики вітаїзму”, проголошеної в кінці нашого ренесансу двадцятих років” [1, 45].

Надзвичайно популярною в читачів діаспори була проза В. Підмогильного, яка захоплювала їх своєю філософською заглибленістю та спрямованістю на онтологічну проблематику. Творчість В. Підмогильного виявилася співзвучною настроям багатьох діячів діаспори. Із 1950-х років (у цей час письменника хоч і було реабілітовано, однак його твори ще довго були під забороною на материковій Україні), у діаспорі починають з'являтися твори письменника та статті про нього [32; 39; 40; 41; 43]. Стараннями Г. Костюка вийшов роман “Місто” з фаховою післямовою [14], а Ю. Бойко-Блохин прилучився до видання роману “Невеличка драма” [3].

Традиції інтелектуальної прози В. Підмогильного прочитуються в романістиці діаспори. Наприклад, у романі-притчі В. Барки “Спокутник і ключі землі”

йдеться про співіснування в людині добра і зла, милосердя і жорстокості, духовного і прагматичного. Приціл на перевагу духовних начал за будь-яких обставин – ось що ріднить В. Барку з В. Підмогильним. С. Павличко вважала, що твори представників Нью-Йоркської групи з їхнім акцентом на екзистенціалізм та урбанізм близькі до прози В. Підмогильного та М. Івченка [27]. Саме екзистенціальне спрямування цих творів визначило такі жанрові різновиди великої прози молодших представників діаспори, як роман-притча, роман-трактат, роман-дискусія та ін.

У 2001 р. журнал “Кур’єр Кривбасу” надрукував уривок із роману Б. Бойчука [15]. Це яскравий зразок неореалістичної психологічної прози. У творі виразно прочитується відгомін сюжету роману В. Підмогильного “Невеличка драма”. Герой розповідає історію, яку йому повідала китайка Тая-Лі – жінка-науковець, яка працювала над докторською дисертацією. Для цього вона стала асистенткою всесвітньо відомого професора Пей Гва Чена. Пей Гва Чен нагадує Юрія Славенка з роману В. Підмогильного “Невеличка драма”: він живе лише для науки й від інших вимагає того ж самого. Професор не визнавав жодних людських почуттів, уважав, що вони відволікають людину від роботи. Як тільки він зрозумів, що почав захоплюватися дівчиною, відразу ж утік до Масачусетського інституту технології в Америці, зробивши вибір на користь науки.

Традиції інтелектуальної філософської прози В. Підмогильного помітні й у романі І. Качуровського “Шлях невідомого”, і в історичній романістиці Ю. Косача.

У самих творах прозаїків діаспори звучали згадки про події 1920–1930-х років та видатних постатей цього часу. Наприклад, у поемі “Енеїда модерна” Л. Полтава подав імена культурних та політичних діячів різних епох, а серед них і імена письменників “розстріляного відродження” – М. Рильського, В. Сосюри, Є. Плужника, М. Зерова, П. Филиповича, М. Драй-Хмари, І. Багряного та ін. Їх він називає Недостріляні. Цей прийом не випадковий. Автор проводить думку про спадкоємність традицій: “розстріляне відродження” продовжило традиції попередників.

У романі Д. Гуменної “Діти Чумацького Шляху” розділ “Брами майбутнього” присвячений 1920-м рокам. Головний герой роману Тарас Саргола, майбутній письменник, навчався в Києві. Тому у творі згадується літературне життя 1920-х років – постаті, угруповання. Ідеться про “Ланку”, неокласиків, “Плуг”, “Молодняк”, М. Хвильового, М. Зерова, Д. Загула, С. Пилипенка, Івана Ле (у романі – Ре), Г. Косинку (Василька), Я. Качуру (Танцюру), Кулика (Шуліку), Корнійчука (Микичука), Б. Антоненка-Давидовича (Головача) та ін. Доля Тараса Сарголи – типова доля творчої інтелігенції 1920–1930-х років. Можна помітити, що візит юнака до М. Зерова нагадує відвідини Степаном Радченком – героєм роману В. Підмогильного “Місто” – критика Світозарова (його прототипом також став М. Зеров):

– Ви, здається, належите до “Плуга”? – навіть почав розпитувати він, весь – доброзичливість, весь – послужливість.

Він так добре їх усіх пам’ятає?

Але в Тараса була інша справа. Він, бліднучи й пломеніючи, подав синенького зошита й сказав:

– Товаришу професоре, я хотів просити вас... Прочитайте моє оповідання...

У Миколи Костевича обличчя відразу витяглося. Він навіть відгородився руками:

– Ні, звільніть... Я принципово не беру до рук ваших дохлих цуценят!..

Тарас онімів, розгубився, не зразу збагнувши, що сказав Микола Костевич. У другу хвилину кров ударила йому в лице, він круто повернувся і навіть не сказав чогось на зразок “вибачайте” чи там “на все добре”, – вибіг із аудиторії. І довго-довго, багато років, носив він у серці жаль на свого професора” [5, 253].

У романі О. Керч “Наречений” згадується літературне життя 1920-х років та постать М. Хвильового. Західняки Вероніка й Михайло виїхали на Східну Україну з надією на те, що там політична свобода і створені всі умови для національного розвитку. Вероніка розповідає про літературну вечірку, на якій виступав М. Хвильовий, та свої враження від побаченого й почутого там: “На сцену ввійшов швидким кроком невисокий, чорнявий у чорному. Підніс голову з високими гадюками брів, на невисоке чоло набігли хмарки чорного волосся. Обвів залу палаючими очима, і біле обличчя передало хвилювання слухачам. Заля замовкла. Густий, темний голос несеться по залі й приковує до себе жадібну увагу. Нікого до нього не слухала я так і нікого після нього вже не чула зовсім.

– “Я – романтика”.

Він читав, не підносячи голосу, але в його голосі то гриміли весняні громи, то ніби співаючи тужливі церковні напиви, тужила революційна осінь, то стогнала смерть, то хлюпала кров і ридало гірке розчарування. Навіть у тій жертві, яку він, перемагаючи себе, приніс революції, було зерно зневіри, розпачу й передчуття загибелі” [9, 133]. Вероніка згадувала, що серед її лектури були твори М. Зерова.

Роман О. Керч свідчить про те, що твори М. Хвильового добре знали й читали на Західній Україні, зокрема в Галичині. Любуна в розмові з єврейською дівчиною Симою згадала твір М. Хвильового “Санаторійна зона”. На що Сима відповіла, що це “найкраща річ у вашій літературі” [9, 214]. Сима також була знайома з віршами О. Влизька.

В історичному романі Ю. Косача “Чортівська скеля” є такий епізод: студент-філолог Олекса Карпишин захоплено розповідає художникові Олексі Струхманчуку про ті мистецькі перетворення, які відбуваються на Східній Україні в 1920-х роках: “А ви читали “Вітер з України” Тичини? Ах той вітер, Боже мій, який вітер! А неокласики – Рильський, Филипович, Зеров, ви читали, ні? Втрачаєте, пане товаришу, багато втрачаєте. А Сосюра, Фальківський і всі наші футуристи! Пане товаришу, відродження, могутнє відродження українського слова...” [10, 10].

Отже, традиції літератури “розстріляного відродження” зберігало старше покоління письменників української діаспори, що засвідчують їхні твори. Складніше означити вплив цього періоду на молоде покоління, зокрема письменників Нью-Йоркської групи, які були вивезені з України ще дітьми. Попри епатажні заяви про цілковиту відмежованість від українських традицій, молоді письменники діаспори й самі розуміли, що певною мірою все ж таки до них причетні. Варто навіть говорити про збереження національних традицій на рівні генетичної пам’яті. В інтерв’ю поет В. Лесич на запитання Б. Рубчака, чи повинні письменники-модерністи підтримувати зв’язки з вітчизняною традицією, відповів: “... Нема нічого безтрадиційного. Це фальшиве уявлення, що може щось бути без дальших людських основ, без історії, без праісторії. Продовження наступає в індивідуальний спосіб” [29, 78].

Для молодих письменників діаспори “розстріляне відродження” – це вже далека історія. Однак і вони поступово долучалися до видання українських авторів. Це не раз зазначали члени Нью-Йоркської групи в інтерв’ю різним виданням.

Творчість молодшого покоління прозаїків свідчила про те, що вони (не без впливу світових літератур) справді модернізували, як і письменники 1920–1930-х років, діаспорну літературу завдяки новим жанровим експериментам, проблемно-тематичним, образним та мовно-стильовим знахідкам.

На світоглядному рівні вони тяжіли до філософії екзистенціалізму, а у сфері поетики та естетики – до модернізму, частково постмодернізму, зокрема сюрреалізму, французького символізму, театру абсурду, “нового роману”, німецького експресіонізму тощо. Старше покоління, за винятком небагатьох письменників, не завжди толерантно ставилося до модерністських пошуків молодих і радило писати насамперед глибоко національні твори. Про молодь вони говорили, що написане ними “не сходиться з українською психікою, що це не національне мистецтво, і що, може, молодим краще було б врешті-решт, почати писати по-англійськи” [30, 56].

Численні інтерв'ю членів Нью-Йоркської групи та їхні літературно-критичні праці свідчать про те, що вони не відмежовувалися від мистецького досвіду 1920 – 1930-х років. Б. Бойчук у статті “Два поети” вибудував такий ланцюг розвитку українського модернізму: “розстріляне відродження” як початок справжнього модернізму в українській літературі, далі Празька школа, Т. Осьмачка і В. Барка, а потім Нью-Йоркська група [4].

В інтерв'ю “Людина, яка має потребу і дар творити, повинна творити!” [25] Ю. Тарнавський зауважив, що проза – це те найцікавіше, що розвинене в українській літературі. Серед прозаїків згадав імена письменників 1920 – 1930-х років, зокрема Хвильового, Йогансена, Підмогильного, Домонтовича, Осьмачку. І хоча більшість членів Нью-Йоркської групи були насамперед поетами й шукали шляхи оновлення саме української діаспорної поезії, дехто із ньюйоркців писав і велику прозу. Це Е. Андіївська, В. Вовк, Ю. Тарнавський.

Критик Е. Райс високо оцінював діяльність молоді діаспори, спрямовану на радикальну модернізацію української літератури, розпочату ще в 1920 – 1930-ті роки: “Уже сьогодні їх модернізм не тільки затемнив неокласиків, але й виявився новим велетенським кроком уперед для всієї української літератури. Він ставить її на рівень передових досягнень вільного світу” [28, 109]. Редактор журналу “Терем” письменник Ю. Тис-Крохмалюк закликав письменників синтезувати досягнення європейського модернізму та кращих здобутків української літератури, давши національний варіант модернізму: “Традиційна культура має націоналізувати й асимілювати модернізм, пом'якшивши його авангардність і космополітизм”. Але Нью-Йоркська група пішла радикальним шляхом. Цей компромісний варіант їй не підійшов: вона, творчо переосмисливши здобутки національного та європейського мистецтва, запропонувала власний варіант модернізму.

У передмові “Оглядаючись назад”, написаній до книжки “Друга черга”, провідний критик діаспори Ю. Шерех наголосив на важливій ролі перетворень 1920-х років для подальшого розвитку українського мистецтва як на материковій Україні, так і в діаспорі: “А може, справа тут у тому, що і тут, і там література і ідеологія живилися життєдайними соками українського задушеного, але не забутого відродження двадцятих років” [42, 347].

Безумовно, творчість української діаспори – це наступний після “розстріляного відродження” вагомий етап у розвитку українського письменства другої половини ХХ ст. Аналізуючи характер проблемно-тематичних, мовно-стильових пошуків українських поетів, прозаїків, драматургів, варто насамперед окреслити шляхи подальшого розвитку діаспорної культури в контексті і світової, і загальнонаціональної літератури другої половини ХХ ст. Тим паче що згадана проблема взаємодії вітчизняних традицій та європейського досвіду сьогодні в Україні викликає неабияке зацікавлення. Можна з упевненістю сказати, що українські письменники продовжили починання 1920–1930-х років, творчо засвоїли світовий мистецький досвід, уникнули сліпого наслідування європейських та американської літератур, не втративши при цьому національного обличчя.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Барка В.* Експресіоністична проза Ігоря Костецького // *Сучасність*. – 1963. – № 5. – С. 40-46.
2. *Білоус-Гарасевич М.* Ми не розлучались з тобою, Україно. Рецензії та листи на книжку. – Київ: Аконіт, 2003. – Том 3. – 320 с.
3. *Бойко-Блохин Ю.* “Невеличка драма” В. Підмогильного на тлі дійсності 20-х років [Передмова] // *Підмогильний В.* Невеличка драма. Роман. Передмова і примітки проф. Ю. Бойка. – Париж: Перша українська друкарня, 1956. – 346 с.
4. *Бойчук Б.* Два поети // *Сучасність*. – 1965. – Ч. 4. – С. 50.
5. *Гуменна Д.* Діти Чумацького Шляху: Роман: У 4-х кн. – Київ: Український центр духовної культури, 1998. – 576 с.
6. *Дивнич Ю.* Два Малахії // *Свобода*. – 1953. – 27 берез.
7. *Єжи Гедройц* та українська еміграція: листування 1950–1982 років; пер. з пол. та англ. / Упорядкув., передне слово і комент. Б. Бердиховської. – Київ: Критика, 2008. – 752 с.
8. *Ізарський О.* “Висмики” з щоденників. 1940-1980-і роки. – Полтава: Динамік, 2006. – 392 с.
9. *Керч О.* Наречений. – Торонто; Онтаріо (Канада): Накладом видавництва “Гомін України”, 1965. – 279 с.
10. *Косач Ю.* Чортівська Скеля. Роман. – Нью-Йорк: Вид-во М. П. Коць, 1988. – 456 с.
11. *Костецький І.* День святого // *Сучасність*. – 1963. – № 5. – С. 10-39.
12. *Костецький І.* Зіновій Бережан // *Куф’єр* Кривбасу. – 2001. – № 145. – С. 111-162.
13. *Костецький І.* Передмова до нездійсненої публікації // *Сучасність*. – 1963. – № 5. – С. 6-9.
14. *Костюк Г.* Валеріян Підмогильний // *Підмогильний В.* Місто / Післямова, біографічна та бібліографічна довідки Г. Костюка. – Нью-Йорк: Українська вільна академія наук у США, 1954. – С. 283-292.
15. *Куф’єр* Кривбасу. – 2001. – Вересень. – № 142. – С. 133-146.
16. *Лавріненко Ю.* Ще одна книжка матеріалів з архіву Аркадія Любченка // *Листи до приятелів*. – 1963. – Книга 11–12. – С. 46-48.
17. *Лист О.* Буревій до Ю. Лавріненка від 20 червня 1946 року // ІЛ. – Ф. 215. – Од. зб. 83. – Арк. 1.
18. *Лист О.* Буревій до Ю. Лавріненка від 24 жовтня 1947 року // ІЛ. – Ф. 215. – Од. зб. 83. – Арк. 8.
19. *Лист Ю.* Лавріненка до М. Ореста від 2 березня 1954 року // ІЛ. – Ф. 216. – Од. зб. 456. – Арк. 2.
20. *Лист Ю.* Лавріненка до М. Ореста від 2 червня 1952 року // ІЛ. – Ф. 216. – Од. зб. 453. – Арк. 4.
21. *Лист Ю.* Лавріненка до У. Самчука від 3 лютого 1955 року // ІЛ. – Ф. 195. – Од. зб. 1212. – Арк. 11.
22. *Лист Ю.* [Луцького] до Ю. Лавріненка від 26 жовтня 1952 року // ІЛ. – Ф. 215. – Од. зб. 202. – Арк. 10.
23. *Лист П.* Чечета до Ю. Лавріненка від 28 жовтня 1946 року // ІЛ. – Ф. 215. – Од. зб. 325. – Арк. 3.
24. *Листи до приятелів*. – 1963. – Кн. 5–6. – С. 22-23.
25. “Людина, яка має потребу і дар творити, повинна творити!” Розмова Володимира Цибулька з Юрієм Тарнавським // *Куф’єр* Кривбасу. – 2004. – № 176. Липень. – С. 162-175.
26. *Наш вік*. – 1951. – Ч. 8, 9.
27. *Павличко С.* Дискурс модернізму в українській літературі. – Київ: Либідь, 1999. – 447 с.
28. *Райс Е.* (Еммануїл) “Нові поезії” // *Сучасність*. – 1965. – Ч. 6. – С. 108-110.
29. *Рубчак Б.* Інтер’ю із Вадимом Лесичем // *Світо-вид*. Літературно-мистецький журнал. – 1996. – Ч. IV. – С. 78-80.
30. *Рубчак Б.* Шукаючи справжнього культобміну, справжнього Зерова і справжньої літератури // *Сучасність*. – 1965. – Ч. 8. – С. 50-66.
31. *Стех М. Р.* Фрагмент картини в дзеркалі незавершеного роману // *Куф’єр* Кривбасу. – 2011. – № 262-263. – С. 214-218.
32. *Тарнавський М.* Невтомний гонець в майбутнє // *Слово і Час*. – 1991. – № 5. – С. 56–63.
33. *Тарнашинська Л.* Закон піраміди: Діалоги про літературу та соціокультурний клімат довкола неї. – Київ: Пульсари, 2001. – 264 с.
34. *Українські вісті*. – 1947. – 9 лют.
35. *Українські вісті*. – 1948. – 17 січ.
36. *Українські вісті*. – 1948. – 15 трав.
37. *Українські вісті*. – 1968. – 2 черв.
38. *Українські вісті*. – 1968. – 9 черв.
39. *Ч[ернова]-[Животко] О.* Роман “Місто” Підмогильного (Враження і висновки) // *Свобода*. – 1955. – 12 квіт. – Ч. 69.
40. *Шерех Ю.* Білок та його забурення // *Шерех Ю.* Друга черга: Література, театр, ідеології. – [Нью-Йорк]: Сучасність, 1978.
41. *Шерех Ю.* Людина і люди (“Місто” В. Підмогильного) // *Шерех Ю.* Не для дітей. Літературно-наукові статті і есеї. – Нью-Йорк: Пролог, 1964. – С. 83-96.
42. *Шерех Ю.* Пороги і запоріжжя. – Том II. – Харків: Фоліо, 1998. – 607 с.
43. *Tarnawsky M.* Between reason and irrationality: The Prose of Valerijan Pidmohylnyj. – University of Toronto Press: Toronto; Buffalo; London. – 1994. – 222 s.

Отримано 13 грудня 2016 р.

м. Київ

